

بررسی تولید و تجارت برنج در ایران

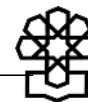
معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی
دفتر: مطالعات زیربنایی

کد موضوعی: ۲۵۰
شماره مسلسل: ۱۳۷۱۷
خردادماه ۱۳۹۳

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۲.....	سطح زیرکشت، تولید و عملکرد شلتوک در جهان
۴.....	بررسی میزان واردات برنج در جهان
۵.....	بررسی میزان مصرف برنج در جهان
۵.....	تولید و سطح زیرکشت تولید برنج در ایران
۷.....	بررسی روند واردات و تولید برنج در ایران
۱۰.....	وضعیت خوداتکایی برنج در ایران
۱۲.....	ضایعات برنج
۱۲.....	سیاست‌های حمایتی برنج در جهان
۱۵.....	سیاست‌های تجاری برنج در ایران
۱۶.....	بررسی آمار بیمه برنج طی سال‌های گذشته
۱۷.....	چالش‌ها و مشکلات تولید، توزیع و مصرف برنج در ایران
۲۰.....	جمع‌بندی و پیشنهادات
۲۳.....	منابع و مأخذ

بررسی تولید و تجارت برنج در ایران

چکیده

ایران با واردات بیش از یک میلیون تن برنج در سال‌های اخیر، پس از کشورهای فیلیپین، نیجریه و عربستان سعودی در رده چهارم واردات جهان قرار گرفته است. این در حالی است که عملکرد تولید برنج ایران به تقریب با متوسط عملکرد جهان برابری می‌کند و میزان واردات کشور حدوداً ۲ برابر میزان نیاز مصرف کشور است.

پیشی گرفتن میزان واردات برنج از میزان تولید این محصول در کشور، مخاطره‌ای است که کسب‌وکار کشاورزانی را که به گونه مستقیم از این راه امرار معاش می‌کنند به خطر انداخته است؛ به‌ویژه آنکه در برخی از سال‌ها دیده شده واردات برنج در فصل برداشت قوت می‌گیرد و برنج‌کاران را با مشکلات بیشتری مواجه می‌سازد.

بررسی آمار واردات برنج طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ حاکی از آن است که طی این دوره میزان واردات این محصول از میزان ۶۹۹ هزار تن در سال ۱۳۸۰ با سیر صعودی به ۱۲۸۹ هزار تن در سال ۱۳۹۱ رسیده که نشان‌دهنده افزایش ۴۵ درصدی در این دوره است.

لازم به ذکر است به طور کلی اگر مصرف سرانه برنج برای هر ایرانی ۴۰ کیلوگرم در نظر گرفته شود، سالیانه سه میلیون تن برنج مورد نیاز است که با احتساب تولید ۲ میلیون و ۴۰۰ هزار تنی در داخل، نیاز به واردات ۶۰۰ هزار تن برنج است و اگر ۲۰۰ هزار تن هم به منظور ذخیره‌سازی این محصول در نظر گرفته شود سالیانه نهایتاً باید ۸۰۰ هزار تن برنج خارجی وارد شود تا هم تأمین‌کننده بازار مصرف باشد و هم به دسترنج کشاورزان لطمه نزند، ولی هم‌اکنون با واردات یک میلیون و ۲۸۹ هزار تن برنج ۴۸۹ هزار تن بیش از آنچه مورد نیاز است به کشور وارد می‌شود که این مقدار مازاد، تولیدکنندگان داخلی را با مشکلات بیشتری مواجه می‌سازد.

آمار و ارقام موجود نشانگر آن است که با گذشت زمان، درصد خوداتکایی کاهش پیدا کرده به طوری که از ۶۱ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۴۴ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است. این مسئله نشان‌دهنده این واقعیت است که در مورد خودکفایی برنج، به برنامه تولید برنج توجهی نشده است و دولت باید برای حفظ سرمایه‌های داخلی و جلوگیری از خروج ارز از کشور، حامی برنج‌کاران باشد.

واردات بی‌رویه، نبود نظارت دقیق و کافی بر واردات و تنظیم بازار برنج، همواره کشاورزان را برای فروش محصولات خود با مشکلات زیادی مواجه ساخته است. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهند

که واردات برنج متأثر از دو عامل تولید داخل و نرخ تعرفه تعیین شده بر برنج وارداتی است.

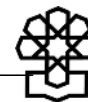
مقدمه

برنج ماده غذایی بسیار مهمی در امنیت غذایی ایران و جهان است، که با توجه به جایگاه آن در تأمین غذا و کالری مورد نیاز مردم، نقش مهمی بعد از گندم در سبد غذایی مردم ایران دارد. آمارهای ارائه شده درخصوص مصرف برنج مؤید این واقعیت است که این محصول بیش از پیش و همپای گندم، اهمیت خود را حفظ کرده است. این مسئله اهمیت عرضه و تقاضای برنج را در دنیای کنونی نشان می‌دهد. تولید این محصول از لحاظ جغرافیایی در مناطق غربی و شرقی آسیا متمرکز شده است به نحوی که حدود ۹۰ درصد تولید جهانی برنج در این منطقه صورت می‌گیرد. بیش از نصف محصول برنج در دو کشور هند و چین تولید می‌شود. به‌طور کلی، کشورهای گرمسیری و نیمه‌گرمسیری برمه، تایلند، ویتنام، اندونزی، فیلیپین، پاکستان، هند، آمریکا، ژاپن، مصر، چین، برزیل، بنگلادش از تولیدکنندگان اصلی برنج به‌شمار می‌آیند.

کشت برنج در ایران نیز تاریخچه‌ای طولانی دارد. البته امروزه با توجه به رشد روزافزون جمعیت ایران، تولید داخلی برنج، پاسخگوی نیاز مردم نیست و مقادیر قابل توجهی از خارج وارد می‌شود. تولید برنج در کشور ما همواره با چالش‌های متعددی روبرو بوده است که حل این چالش‌ها تنها براساس شناخت دقیق مسائل و ارائه برنامه زمانبندی و بهره‌مندی از تمامی امکانات موجود در سطح ملی میسر خواهد بود. گزارش حاضر، وضعیت ایران را در تولید، مصرف و واردات برنج مورد نقد و بررسی قرار داده و در انتها، پیشنهادهایی برای بهبود وضعیت موجود ارائه می‌کند.

سطح زیرکشت، تولید و عملکرد شلتوک در جهان

براساس آمار سازمان خوار و بار کشاورزی، طی سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۱۰ میلادی، سطح زیرکشت و تولید برنج در جهان به ترتیب با متوسط نرخ رشد سالیانه ۰/۱ و ۱/۳ درصد از ۱۵۲ میلیون هکتار و ۶۰۰ میلیون تن به ۱۵۴ میلیون هکتار و ۶۷۲ میلیون تن رسیده است. متوسط عملکرد نیز با بر خورداری از نرخ رشد سالیانه ۱/۱ درصد به ۴۳۷۴ کیلوگرم در هکتار در سال ۲۰۱۰ رسیده است. بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که طی دوره مورد بررسی، سطح زیرکشت برنج در جهان نسبتاً ثابت بوده ولی تولید آن با افزایش عملکرد روبرو بوده است.

جدول ۱. سطح زیرکشت، تولید و عملکرد شلتوک در جهان طی سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۱۰

سال	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	متوسط رشد سالیانه (درصد)
سطح زیرکشت (میلیون هکتار)	۱۵۲	۱۴۸	۱۴۹	۱۵۱	۱۵۵	۱۵۵	۱۵۵	۱۵۸	۱۵۸	۱۵۴	۰/۱
تولید (میلیون تن)	۶۰۰	۵۷۱	۵۸۷	۶۰۸	۶۳۴	۶۴۱	۶۵۷	۶۸۹	۶۸۵	۶۷۲	۱/۳
عملکرد (کیلوگرم/هکتار)	۳۹۴۸	۳۸۷۱	۳۹۵۳	۴۰۳۸	۴۰۹۴	۴۱۳۰	۴۲۴۰	۴۳۷۱	۴۳۲۴	۴۳۷۴	۱/۱

مأخذ: سایت فائو.

در بین کشورهای عمده تولیدکننده برنج در سال ۲۰۱۰ (چین، هند، اندونزی، بنگلادش و تایلند)، چین و هند در مجموع با اختصاص سهم ۴۴ درصدی سطح زیرکشت و ۴۷ درصدی تولید بیشترین برنج جهان را تولید کرده‌اند. ایران نیز ۰/۳۴ درصد تولید برنج جهان را در اختیار دارد. بیشترین و کمترین عملکرد به ترتیب متعلق به کشور چین با متوسط ۶۵۴۹ کیلوگرم برنج در هکتار و کشور تایلند با متوسط ۲۸۷۵ کیلوگرم برنج در هکتار بوده است. در سال مذکور، عملکرد برنج ایران نیز به تقریب با متوسط عملکرد جهان برابری می‌کند.^۱

جدول ۲. سطح زیرکشت، تولید و عملکرد شلتوک به تفکیک کشورهای عمده تولیدکننده و ایران در سال ۲۰۱۰

کشور	سطح زیرکشت (میلیون هکتار)	تولید (میلیون تن)	عملکرد (کیلوگرم/هکتار)	سهم از تولید جهانی (درصد)	سهم از سطح زیرکشت جهانی (درصد)
چین	۳۰/۱	۱۹۷/۲	۶۵۴۹	۲۹	۱۹/۵
هند	۳۷	۱۲۰/۶	۳۲۶۴	۱۸	۲۴
اندونزی	۱۳/۲	۶۶/۴	۵۰۱۴	۹/۹	۸/۶
بنگلادش	۱۱/۸	۴۹/۳	۴۱۸۳	۷/۳	۷/۷
تایلند	۱۱	۳۱/۶	۲۸۷۵	۴/۷	۷/۱
ایران	۰/۵۶	۲/۳	۴۰۶۱	۰/۳۴	۰/۳۶
سایر کشورها	۵۰/۳	۲۰۴/۶	—	۳۰/۴	۳۲/۷
جهان	۱۵۴	۶۷۲	۴۳۷۴	۱۰۰	۱۰۰

مأخذ: سایت فائو.

۱. مریم اردستانی و همکاران، ۱۳۹۱.

بررسی میزان واردات برنج در جهان

همان‌طور که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود، کل واردات برنج (معادل برنج سفید) در جهان طی سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۱۰ با میانگین نرخ رشد سالیانه ۳ درصد از ۲۳/۸ میلیون تن در سال ۲۰۰۱ به ۳۱/۲ میلیون تن در سال ۲۰۱۰ رسیده است. در همین دوره ارزش واردات با متوسط نرخ رشد سالیانه ۱۳ درصد از ۶۷۰۶ میلیون دلار به ۲۰۱۰۲ میلیون دلار افزایش یافته است. بدین ترتیب میانگین قیمت واردات برنج از متوسط رشد سالیانه ۹/۶ درصد برخوردار بوده و از ۲۸۲ دلار در هر تن در سال ۲۰۰۱ به ۶۴۴ دلار در هر تن در سال ۲۰۱۰ رسیده است. نوع رقم وارداتی و افزایش هزینه‌های حمل‌ونقل از دلایل افزایش قیمت برنج در جهان بوده‌اند.^۱

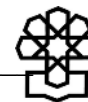
جدول ۳. میزان، ارزش و قیمت واردات برنج در جهان طی سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۱۰

سال	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	متوسط رشد (درصد)
وزن (میلیون تن)	۲۳/۸	۲۷	۲۷/۴	۲۷/۸	۲۸	۲۹/۷	۳۲/۴	۳۰/۹	۲۹/۵	۳۱/۲	۳
ارزش (میلیون دلار)	۶۷۰۶	۷۰۲۳	۸۰۴۷	۹۵۷۹	۱۰۲۳۳	۱۱۳۳۷	۱۴۲۵۵	۲۲۱۲۳	۲۰۰۹۱	۲۰۱۰۲	۱۳
میانگین قیمت جهانی (تن/دلار)	۲۸۲	۲۶۰	۲۹۴	۳۴۵	۳۶۶	۳۸۲	۴۴۰	۷۱۶	۶۸۱	۶۴۴	۹/۶

مأخذ: سایت فائو.

جدول ۴ نیز میزان و ارزش واردات انواع برنج را به تفکیک عمده‌ترین کشورهای واردکننده در سال ۲۰۱۰ نشان می‌دهد. علی‌رغم واردات برنج توسط بیش از ۲۰۰ کشور در جهان، طی سال مذکور، ۱۰ کشور فیلیپین، نیجریه، عربستان سعودی، ایران، عراق، امارات متحده عربی، مالزی، ساحل عاج (در غرب آفریقا)، برزیل و سنگال به ترتیب عمده‌ترین واردکنندگان برنج در جهان بوده‌اند. ایران با واردات بیش از یک میلیون تن برنج در سال مذکور، پس از کشورهای فیلیپین، نیجریه و عربستان سعودی در رده چهارم واردات جهان قرار گرفته است. بررسی ارزش واردات کشورها نیز نشان می‌دهد که در سال مذکور، بالاترین قیمت واردات متعلق به عربستان سعودی بوده و پس از آن کشورهای امارات متحده عربی و ایران قرار گرفته‌اند. پایین‌ترین قیمت واردات نیز مربوط به کشورهای سنگال و نیجریه است. طبقاً نوع رقم وارداتی از عوامل مؤثر بر افزایش قیمت واردات در کشورهای عربستان سعودی، امارات متحده عربی و ایران است.

۱. همان.

جدول ۴. میزان، ارزش و قیمت واردات برنج به تفکیک کشورهای عمده واردکننده در سال ۲۰۱۰

کشور	وزن (هزار تن)	ارزش (هزار دلار)	میانگین قیمت وارداتی (تن/دلار)
فیلیپین	۲۳۷۸	۱۴۹۹۲۲۳	۶۳۰
نیجریه	۱۸۸۵	۸۲۵۴۱۱	۴۳۸
عربستان سعودی	۱۲۸۱	۱۳۱۰۴۹۱	۱۰۲۳
ایران	۱۱۳۲	۹۴۲۰۰۳	۸۲۲
عراق	۱۱۲۳	۵۸۶۷۲۰	۵۲۲
امارات متحده عربی	۹۴۲	۸۹۲۹۲۶	۹۴۸
مالزی	۹۳۱	۵۰۰۳۶۹	۵۳۷
ساحل عاج	۸۳۸	۴۵۹۵۹۱	۵۴۸
برزیل	۷۶۳	۳۹۷۶۱۶	۵۲۱
سنگال	۷۰۷	۲۹۴۵۶۳	۴۱۷

مأخذ: سایت فائو.

بررسی میزان مصرف برنج در جهان

همان‌طور که در جدول ۵ ملاحظه می‌شود، متوسط مصرف سرانه برنج، (معادل برنج سفید و شلتوک) طبق آمار فائو طی دوره ۲۰۰۱-۲۰۰۹ در جهان به ترتیب، ۵۳ و ۷۹ کیلوگرم به ازای هر نفر بوده است. جدول مذکور، همچنین نشان می‌دهد که روند مصرف این محصول طی دوره مورد بررسی، روند تقریباً ثابتی بوده است. عمده‌ترین مصرف‌کنندگان برنج در جهان شامل کشورهای بنگلادش، برونئی، دارالسلام، کامبوج، چین، گینه، گینه بیسائو، هند، اندونزی، ماداگاسکار، میانمار، نپال، فیلیپین، جمهوری کره، سنگال، سیرالئون، تایلند و ویتنام می‌شود.^۱

جدول ۵. مصرف سرانه برنج در جهان طی سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۰۹

سال								
۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	۲۰۰۱
۵۳/۳	۵۳/۷	۵۳	۵۳	۵۳/۲	۵۳/۱	۵۲/۷	۵۳	۵۳/۳
۷۹/۹	۸۰/۵	۷۹/۴	۷۹/۵	۷۹/۸	۷۹/۶	۷۹	۷۹/۴	۷۹/۸

مأخذ: سایت فائو.

تولید و سطح زیرکشت تولید برنج در ایران

سطح زیرکشت انواع واریته‌های شلتوک در کشور طی سال زراعی ۱۳۸۹-۱۳۹۰ حدود ۵۷۴ هزار هکتار برآورد شده که استان مازندران ۳۸/۵ درصد از اراضی کشت برنج کشور را به خود اختصاص داده

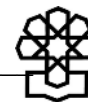
است و استان گیلان نیز با ۳۱/۲ درصد اراضی شالیکاری کشور در جایگاه دوم قرار گرفته است. دو استان مزبور در مجموع ۶۹/۷ درصد از سطح برداشت انواع شلتوک کشور را دارند. استان‌های گلستان، خوزستان و فارس به ترتیب با ۸/۴، ۱۰/۱ و ۵/۵ درصد از اراضی شالی کشور، رتبه سوم تا پنجم را دارند و پنج استان مزبور در مجموع ۹۳/۵ درصد از اراضی برنج کشور را به خود اختصاص داده‌اند. سهم سایر استان‌های برنج‌کار کشور ۶/۵ درصد بوده است (جدول ۶).

جدول ۶. تولید و سطح زیرکشت و عملکرد شلتوک به تفکیک استان در کشور در سال ۱۳۸۹-۱۳۹۰

نام استان	سطح زیرکشت			تولید			عملکرد				
	آبی	دیم	جمع	درصد	آبی	دیم	جمع	درصد	آبی	دیم	جمع
آذربایجان شرقی	۱۹۵۱	۰	۱۹۵۱	۰/۳۴	۱۱۹۹۲	۰	۱۱۹۹۲	۰/۴۴	۶۱۴۶/۷۶	۰	۷/۲۱
آذربایجان غربی	۹۵	۰	۹۵	۰/۰۲	۵۷۰	۰	۵۷۰	۰/۰۲	۶۰۰۰	۰	۷/۰۴
اردبیل	۶۸۲	۰	۶۸۲	۰/۱۲	۱۹۵۸	۰	۱۹۵۸	۰/۰۷	۲۸۷۱/۵۳	۰	۳/۳۷
اصفهان	۶۴۹۸	۰	۶۴۹۸	۱/۱۳	۳۳۴۸۱	۰	۳۳۴۸۱	۱/۲۲	۵۱۵۲/۴۹	۰	۶/۰۵
ایلام	۱۸۷۸	۰	۱۸۷۸	۰/۳۳	۸۸۲۶	۰	۸۸۲۶	۰/۳۲	۴۶۹۹/۵۷	۰	۵/۵۱
چهارمحال و بختیاری	۳۱۴۴	۰	۳۱۴۴	۰/۵۵	۱۳۸۵۸	۰	۱۳۸۵۸	۰/۵۰	۴۴۰۷/۸۷	۰	۵/۱۷
خراسان رضوی	۲۱۴۱	۰	۲۱۴۱	۰/۳۷	۸۶۲۲	۰	۸۶۲۲	۰/۳۱	۴۰۲۷/۲۷	۰	۴/۷۲
خراسان شمالی	۲۵۸۲	۰	۲۵۸۲	۰/۴۵	۱۰۴۱۹	۰	۱۰۴۱۹	۰/۳۸	۴۰۳۵/۰۶	۰	۴/۷۳
خوزستان	۵۸۰۲۵	۰	۵۸۰۲۵	۱۰/۱۱	۲۷۴۰۸۸	۰	۲۷۴۰۸۸	۹/۹۸	۴۷۲۳/۵۹	۰	۵/۵۴
زنجان	۱۵۸۳	۰	۱۵۸۳	۰/۲۸	۴۲۶۹	۰	۴۲۶۹	۰/۱۶	۲۶۹۷/۰۲	۰	۳/۱۶
سیستان و بلوچستان	۳۱۹۳	۰	۳۱۹۳	۰/۵۶	۱۳۱۰۰	۰	۱۳۱۰۰	۰/۴۸	۴۱۰۲/۸	۰	۴/۸۱
فارس	۳۱۶۶۰	۰	۳۱۶۶۰	۵/۵۱	۱۶۳۰۹۲	۰	۱۶۳۰۹۲	۵/۹۴	۵۱۵۱/۳۴	۰	۶/۰۴
قزوین	۲۲۸۱	۰	۲۲۸۱	۰/۴۰	۸۱۲۰	۰	۸۱۲۰	۰/۳۰	۳۵۵۹/۹۷	۰	۴/۱۸
کرمانشاه	۱۶	۰	۱۶	۰/۰۰	۲۳	۰	۲۳	۰/۰۰	۱۴۲۹/۱۹	۰	۱/۶۸
کهگیلویه و بویراحمد	۴۲۲۰	۰	۴۲۲۰	۰/۷۴	۲۰۲۳۸	۰	۲۰۲۳۸	۰/۷۴	۴۷۹۵/۶۴	۰	۵/۶۳
گلستان	۴۸۶۶۸	۰	۴۸۶۶۸	۸/۴۸	۲۱۵۶۸۰	۰	۲۱۵۶۸۰	۷/۸۵	۴۴۳۱/۶۲	۰	۵/۲۰
گیلان	۱۷۹۱۱۷	۰	۱۷۹۱۱۷	۳۱/۲۰	۶۶۴۷۲۱	۰	۶۶۴۷۲۱	۲۴/۲۰	۳۷۱۱/۰۹	۰	۴/۳۵
لرستان	۵۲۷۰	۰	۵۲۷۰	۰/۹۲	۲۳۲۷۴	۰	۲۳۲۷۴	۰/۸۵	۴۴۱۶/۳۴	۰	۵/۱۸
مازندران	۲۲۱۰۷۳	۰	۲۲۱۰۷۳	۳۸/۵۱	۱۲۷۰۲۰۰	۰	۱۲۷۰۲۰۰	۴۶/۲۵	۵۷۴۵/۶۱	۰	۶/۷۴
یزد	۱۰	۰	۱۰	۰/۰۰	۳۱	۰	۳۱	۰/۰۰	۳۱۳۰/۶	۰	۳/۶۷
کل کشور	۵۷۴۰۸۸	۰	۵۷۴۰۸۸	۱۰۰/۰۰	۲۷۴۶۵۶۲	۰	۲۷۴۶۵۶۲	۱۰۰/۰۰	۸۵۳۳۵/۳۶	۰	۱۰۰/۰۰

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۹۲.

میزان تولید انواع گونه‌های شلتوک کشور حدود ۳ میلیون تن برآورد شده که ۴۶/۲ درصد آن توسط کشاورزان مازندرانی و ۲۴/۲ درصد توسط برنج‌کاران گیلانی تولید شده است. این دو استان در مجموع ۷۰/۴ درصد از شلتوک کشور را تولید کرده‌اند. سه استان خوزستان، گلستان و فارس به ترتیب با ۹/۹، ۷/۸ و ۵/۹ درصد سهم در تولید شلتوک کشور مقام‌های سوم تا پنجم را به

خود اختصاص داده‌اند. شایان ذکر است که شالیکاران پنج استان اشاره شده ۹۴/۰ درصد شلتوک کشور را تولید کرده‌اند. کمترین سهم در تولید شلتوک کشور با ۲۳ تن به استان کرمانشاه تعلق داشته است (جدول ۶).

متوسط عملکرد کل کشور در سال ۱۳۸۹-۱۳۹۰، ۴۷۸۴ کیلوگرم در هکتار بوده است. استان‌های آذربایجان شرقی و کرمانشاه با راندمان‌های تولید ۶۱۶۶/۷ و ۱۴۲۹/۱۹ کیلوگرم در هکتار بیشترین و کمترین عملکرد را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۶).

بررسی روند واردات و تولید برنج در ایران

ایران تا دهه چهل هجری شمسی صادرکننده برنج بوده، اما پس از آن به دلیل افزایش درآمدهای نفتی و تغییر تدریجی الگوی مصرف مناطق شهرنشین، تبدیل به یکی از عمده‌ترین واردکنندگان این محصول شد. به طوری که میزان واردات برنج طی سال‌های اخیر علی‌رغم روبرو بودن با نوسانات منظم افزایشی و کاهشی، روند رو به رشدی را طی کرده و به دلیل افزایش قیمت جهانی برنج و همچنین بالا رفتن هزینه‌های حمل‌ونقل، واردات برنج ایران طی سال‌های اخیر از کشورهای نزدیک انجام شده است.

پیشی گرفتن میزان واردات برنج از میزان کمبود آن برای تأمین نیاز کشور، مخاطره‌ای است که کسب‌وکار کشاورزان ی را که به گونه مستقیم از این راه امرار معاش می‌کنند، به خطر انداخته است. علی‌الخصوص در برخی از سال‌ها دیده شده که واردات برنج در فصل برداشت برنج قوت می‌گیرد و برنج‌کاران را با مشکلات بیشتری مواجه می‌سازد. مجاورت ایران با دو کشور پاکستان و هندوستان که از تولیدکنندگان برنج دنیا به شمار می‌روند، این نگرانی را تشدید کرده است.

بررسی آمار واردات برنج طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ حاکی از آن است که طی این دوره، میزان واردات این محصول از میزان ۶۹۹ هزار تن در سال ۱۳۸۰ با سیر صعودی به ۱۲۸۹ هزار تن در سال ۱۳۹۱ رسیده که نشان‌دهنده افزایش ۴۵ درصدی در این دوره است.

ارزش واردات این محصول در این دوره زمانی دارای نوساناتی بوده، به گونه‌ای که از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳ روند صعودی داشته و از ۱۹۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۳۵۶ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ رسیده و دوباره به استثنای سال ۱۳۸۹ به روند صعودی خود ادامه داده است به طوری که به ۱۳۰۹ میلیون دلار در سال ۱۳۹۱ می‌رسد. لازم به ذکر است کشورهای امارات، هندوستان، پاکستان و تایلند از عمده کشورهای صادرکننده برنج به ایران بوده‌اند (توجه به این نکته ضروری است که امارات تولیدکننده برنج نیست). در حال حاضر ایران یکی از مهمترین

واردکننده‌های این محصول محسوب می‌شود.

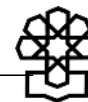
برنج، برخلاف سایر غلات، علاوه بر گمرکات از راه‌های دیگر نیز وارد کشور می‌شود مانند واردات تهلنجی که قانونی است و مقادیر قابل توجهی نیز به شکل قاچاق وارد می‌شود که البته آمار رسمی و قابل قبولی از این نوع واردات وجود ندارد. اما حتی آمار واردات برنج از مبادی رسمی و گمرکات کشور نیز اوضاع نگران‌کننده‌ای را برای این محصول نشان می‌دهد. واردات بی‌رویه، نبود نظارت دقیق و کافی بر واردات و تنظیم بازار برنج همواره کشاورزان را برای فروش محصولات خود با مشکلات زیادی مواجه ساخته است. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهند که واردات برنج متأثر از دو عامل تولید داخل و نرخ تعرفه تعیین شده بر برنج وارداتی است. اثر کاهش نرخ تعرفه بر واردات برنج در افزایش واردات این محصول به‌ویژه در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۸ و کاهش تولید، مشخص است.

آمارهای موجود بیانگر روند تغییرات در تولید و واردات برنج است. از سال ۱۳۸۵ واردات برنج رو به افزایش گذاشت و به تدریج آثار کاهش تولید نیز بروز کرد، البته تأثیر خشکسالی بر کاهش تولید در سال ۱۳۸۶ قطعی است، اما در سال ۱۳۸۸ نیز تولید داخلی به‌رغم کاهش آثار خشکسالی، بهبود چندانی را نشان نمی‌دهد، شاید این روند کاهش تولید و افزایش واردات را بتوان متأثر از سیاست کاهش تعرفه بر واردات برنج از ۱۵۰ درصد در سال ۱۳۸۴ به ۲۱ درصد در سال ۱۳۸۷ دانست.

در سال ۱۳۸۴ و پس از آن نیز با کاهش شدید نرخ تعرفه واردات برنج، میزان واردات برنج‌های خارجی که اغلب مشکوک به آلودگی نیز بودند به شدت افزایش یافت به‌گونه‌ای که تجارت برنج تولید داخل را با مشکلات جدی روبه‌رو کرد.

بدین ترتیب جهت‌گیری واردات محصول به سمت ارقام درجه ۲ و پایین‌تر بوده و حوزه رقابت را برای ارقام پرمحصول که درجاتی از این دسته محسوب می‌شوند در مقایسه با ارقام کیفی ممتاز، تنگ‌تر کرده است.

همچنین آمارها نشان می‌دهند که یک روند منطقی بین میزان تولید و واردات رسمی تا قبل از سال ۱۳۸۹ برقرار بوده است. بنابراین می‌توان به ارقام قبل از سال ۱۳۸۹ برای محاسبه میزان تولید و واردات و نیز مصرف سرانه، اعتماد کرد. چنانچه آمار سال ۱۳۸۵ مبنا قرار گیرد با احتساب میزان تولید معادل ۱۵۶۷ و واردات ۱۲۲۱ هزار تن، میزان کل مصرف ۲۷۸۸ هزار تن خواهد بود. براساس اطلاع مرکز آمار ایران، جمعیت ایران در سال ۱۳۸۵ حدود ۷۰۴۹۵۷۸۲ نفر بوده است. بنابراین مصرف سرانه با اتکا به واردات رسمی حدود ۳۹/۵ کیلوگرم خواهد شد.

چنانچه این الگوی مصرف در سال ۱۳۹۰ نیز حفظ شده باشد با احتساب جمعیت ۷۵،۱۴۹،۶۶۹ نفری ایران، میزان کل مصرف ۲۹۶۸ هزار تن برآورد می‌شود.

براساس آمار رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران در شش ماهه اول سال ۱۳۹۲ معادل یک میلیون و یکصدویک هزار تن برنج از مبادی هندوستان، امارات متحده عربی و ترکیه به‌طور رسمی وارد کشور شده است. یقیناً - کماکان - برخی مرزهای کنترل نشده نیز شاهد ورود برنج به کشور بوده‌اند. این واردات رسمی ۷۵ درصد بیش از مدت مشابه در سال ۱۳۹۱ است. براساس نامه رسمی انجمن برنج ایران، سال ۱۳۹۲ سال مطلوبی برای تولید برنج در کشور بوده است. به‌طوری که تولید داخلی با احتساب برنج‌های در حال برداشت دوباره کشت شده و کشت رتون حتی از ۲۳۰۰۰۰۰ تن نیز بیشتر خواهد بود.

میزان مصرف کشور نیز از ۳،۰۰۰،۰۰۰ تن برنج بیشتر نیست. یعنی نیاز کشور به واردات حدود ۶۰۰،۰۰۰ هزار تن است.

درواقع تنها طی شش ماهه اول سال ۱۳۹۲ دو برابر بیش از نیاز، برنج وارد کشور شده است. مبادی ورود برنج به ایران نیز سؤال‌برانگیزند. زیرا کشورهای امارات متحده عربی و ترکیه تولیدکننده برنج نیستند که به ایران صادرات برنج دارند!

همچنین جدول ۷ نشانگر آن است که صادرات برنج تولید داخل یا صادرات مجدد برنج‌های وارداتی بسیار کم‌اهمیت است و حجم صادرات برنج ایرانی بسیار ناچیز و غیررسمی است. همچنین میزان صادرات برنج تولید داخل یا صادرات مجدد برنج‌های وارداتی بسیار کم‌اهمیت است.

جدول ۷. آمار ارزش و میزان واردات و صادرات برنج طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۱

سال	واردات		صادرات		تراز تجاری	
	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)
۱۳۸۰	۶۹۹	۱۹۰	۰/۱۸	۰/۱۳	-۶۹۸/۸۲	-۱۸۹/۸۷
۱۳۸۱	۱۰۴۷	۲۹۲	۰/۱۳	۰/۰۷	-۱۰۴۶/۹	-۲۹۱/۹۳
۱۳۸۲	۸۷۵	۲۵۲	۰/۳۳	۰/۱۷	-۸۷۴/۶۷	-۲۵۱/۸۳
۱۳۸۳	۱۱۴۲	۳۵۶	۰/۱۵	۰/۰۸	-۱۱۴۱/۹	-۳۵۵/۹۲
۱۳۸۴	۱۰۴۵	۳۴۵	۱/۱۲	۰/۴۱	-۱۰۴۳/۹	-۳۴۴/۵۹
۱۳۸۵	۱۲۲۱	۴۰۵	۲/۰۲	۰/۶۲	-۱۲۱۹	-۴۰۴/۳۸
۱۳۸۶	۱۰۶۷	۴۲۹	۱۳/۹۴	۳/۶۴	-۱۰۵۳/۱	-۴۲۵/۳۶
۱۳۸۷	۱۳۸۹	۷۹۵	۱/۲	۳/۱۴	-۱۳۸۷/۸	-۷۹۱/۸۶
۱۳۸۸	۱۲۸۷	۱۰۷۱	۰/۹۱	۰/۷۴	-۱۲۸۶/۱	-۱۰۷۰/۳
۱۳۸۹	۱۰۸۶/۴۳	۹۱۲/۰۰۶	۰/۱۰۶۱۶	۰/۰۲۷۱۳	-۱۰۸۶/۳	-۹۱۱/۹۸
۱۳۹۰	۱۵۱۳/۴۴	۱۲۵۳/۳۱	۴/۴۱۶۰۱	۳/۶۹۲۴	-۱۵۰۹	-۱۲۴۹/۶
۱۳۹۱	۱۲۸۹/۲۷	۱۳۰۸/۶۲	۰/۴۴۲۷۷	۰/۵۰۰۹۷	-۱۲۸۸/۸	-۱۳۰۸/۱

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

جدول ۸. میزان تولید شلتوک و برنج طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۰ (هزار تن)

سال	تولید شلتوک	تولید برنج*
۱۳۸۰	۱۹۹۰	۱۱۹۴
۱۳۸۱	۲۸۸۸	۱۷۳۳
۱۳۸۲	۲۹۳۱	۱۷۵۹
۱۳۸۳	۲۵۴۲	۱۵۲۵
۱۳۸۴	۲۷۳۷	۱۶۴۲
۱۳۸۵	۲۶۱۲	۱۵۶۷
۱۳۸۶	۲۶۶۴	۱۵۹۸
۱۳۸۷	۲۱۸۴	۱۳۱۰
۱۳۸۸	۲۲۵۳	۱۳۵۲
۱۳۸۹	۳۰۱۲	۱۸۰۷
۱۳۹۰	۲۷۴۶	۱۶۴۷
۱۳۹۱	-	-

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۹۲.

* حاصلضرب ضریب تبدیل ۶۰ درصد شلتوک به برنج است.

وضعیت خوداتکایی برنج در ایران

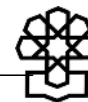
همان‌طور که می‌دانیم ضریب خوداتکایی برنج یکی از شاخص‌های ارزیابی برای رسیدن به خودکفایی در تولید محصول است. روند خودکفایی کشور یا به عبارتی درجه تأمین نیازهای مصرفی و تقاضای مورد نیاز از منابع داخلی یکی از شاخص‌های مهم سنجش کمی عرضه غذا در هر کشور است که برای هر یک از محصولات از رابطه زیر محاسبه می‌شود:

$$\text{عرضه/تولید} = \text{ضریب خوداتکایی}$$

$$(\text{ضایعات} + \text{صادرات}) - (\text{واردات} + \text{تولید}) = \text{عرضه}$$

دغدغه خودکفایی برنج در ایران اگرچه به چندین سال پیش برمی‌گردد، ولی متأسفانه هیچ‌وقت به اندازه گندم جدی گرفته نشده است. اگر تاریخچه حمایت دولت از برنج‌کاران را مورد مطالعه قرار دهیم، اولین بار در سال ۱۳۴۹ شرکت‌های تعاونی اقدام به خرید برنج از کشاورزان کرده‌اند و در سال ۱۳۵۹ دولت اقدام به خرید برنج از شالیکاران کرد. در سال ۱۳۶۸ قانون تضمین خرید چند کالای استراتژیک کشاورزی توسط دولت از طریق سازمان تعاون روستایی و وزارت بازرگانی تصویب شد. ولی متأسفانه این امر به دلیل بی‌پشتوانه بودن از لحاظ برنامه رها شد و تا به حال خرید برنج از کشاورزان سروسامان پیدا نکرده است.^۱ اما در مورد واردات، این محصول، از سال ۱۳۴۰ وارد شده و هر ساله

۱. نادعلی بابائیان جلودار.

روند صعودی پیدا کرده و متأسفانه از آنچنان نظمی برخوردار است که در سال ۱۳۹۱ یک میلیون و ۲۸۹ هزار تن برنج وارد می‌شود. لازم به ذکر است که به‌طور کلی اگر مصرف سرانه را برای هر ایرانی ۴۰ کیلوگرم در نظر بگیریم سالیانه سه میلیون تن برنج مورد نیاز است که با احتساب تولید دو میلیون و ۴۰۰ هزار تنی در داخل، نیاز به واردات ۶۰۰ هزار تن برنج داریم و اگر ۲۰۰ هزار تن هم به منظور نخیره‌سازی این محصول در نظر گرفته شود سالیانه نهایتاً باید ۸۰۰ هزار تن برنج خارجی وارد شود تا هم تأمین‌کننده بازار مصرف باشد و هم به دسترنج کشاورزان لطمه نزند، ولی هم‌اکنون، با واردات یک میلیون و ۲۸۹ هزار تن، ۴۸۹ هزار تن بیش از آنچه مورد نیاز است به کشور ما وارد می‌شود که این مقدار مازاد، تولیدکنندگان داخلی را با مشکلات بیشتری مواجه می‌سازد.

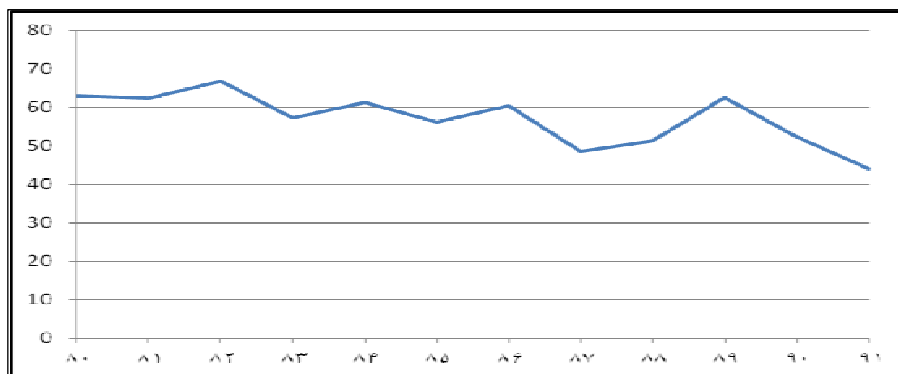
آمار و ارقام موجود نشانگر آن است که با گذشت زمان، درصد خوداتکایی کاهش پیدا کرده به‌طوری که از ۶۱ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۴۴ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است (البته در سال ۱۳۸۷ با بروز خشکسالی ضریب خوداتکایی به حدود ۴۷ درصد رسید و در سال ۱۳۹۱ ضریب خوداتکایی به حدود ۴۴ درصد کاهش یافته است). این مسئله نشان‌دهنده آن است که در مورد خودکفایی برنج به برنامه توجهی نشده و دولت باید برای حفظ سرمایه‌های داخلی و جلوگیری از خروج ارز از کشور، حامی برنج‌کاران باشد.

جدول ۹. درصد خوداتکایی برنج در مقاطع مختلف زمانی

سال	برنج
۱۳۸۰	۶۱
۱۳۸۱	۶۱
۱۳۸۳	۵۵
۱۳۸۷	۴۷
۱۳۹۱	۴۴

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

نمودار تغییرات میزان خوداتکایی در تولید برنج (درصد)

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی گمرک جمهوری اسلامی ایران.

ضایعات برنج

محصول برنج در ایران از لحاظ قدمت کشت، دانش تجربی کشاورزان برنج‌کار و تنوع مصرف دارای سابقه‌ای طولانی است؛ اما امروزه از لحاظ بهره‌مندی از تکنولوژی‌های جدید در جهت کشت مکانیزه و افزایش کیفیت محصول به دست آمده در مقایسه با سایر محصولات زراعی و باغی از جایگاه مطلوبی برخوردار نیست. بدیهی است که نیل به خودکفایی محصول برنج در کشور جز با افزایش عملکرد در واحد سطح و کاهش ضایعات مقدر نخواهد بود. افزایش سطح زیرکشت در کشوری مانند ایران به دلیل مشکل کم‌آبی، چندان توجیه‌پذیر نیست مگر آنکه اقدام به اصلاح و تولید ارقام مقاوم به کم‌آبی و خشکی شود؛ اما از لحاظ افزایش عملکرد در واحد سطح و کاهش ضایعات جای کار، بسیاری باقی است.

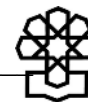
اگرچه میزان ضایعات این محصول ارزشمند در کشور در مناطق مختلف بسیار متفاوت از هم و با دامنه تغییرات وسیع گزارش می‌شود؛ اما همه این آمارها حکایت از بالا بودن میزان ضایعات آن دارند که به نظر می‌آید چندان به دور از واقعیت نباشند.

براساس گزارش فائو، میزان ضایعات برنج در دنیا حدود ۲۱ درصد است که بیشترین مقدار آن (حدود ۶-۸ درصد) به مرحله برداشت (اعم از درو و خرمنکوبی) تعلق دارد.

در ایران، سازمان جهاد کشاورزی استان گیلان، وجود ضایعات ۲۳ درصدی، به طور میانگین، در تمامی مراحل تولید محصول از بذر تا برداشت و تبدیل را گزارش داده است؛ همچنین در سال ۱۳۸۸ مطالعه‌ای درخصوص بررسی اقتصادی ضایعات برنج انجام شده که براساس آن مجموع میزان ضایعات (کمی و کیفی) برای مراحل مختلف قبل از کاشت، داشت، برداشت و مجموع مراحل بعد از برداشت میانگین کل ضایعات (برمبنای شلتوک) را به‌طور متوسط ۴۵ درصد برآورد کرده است. با در نظر گرفتن راندمان تبدیل در نمونه‌های مورد ارزیابی در تحقیق مذکور، ملاحظه می‌شود میانگین کل ضایعات برمبنای برنج سفید معادل ۲۷-۲۹/۲ درصد خواهد بود که این میزان برای یک محصول استراتژیک در کشور جای تأمل داشته و نیازمند اقداماتی عاجل است (اصفهانی و همکاران، ۱۳۸۸).

سیاست‌های حمایتی برنج در جهان

مجموعه‌ای از سیاست‌های حمایتی، حفاظتی و تشویقی برای تنظیم بازار محصولات کشاورزی و حمایت از تولیدات داخلی توسط کشورهای مختلف دنیا به‌ویژه کشورهای توسعه‌یافته اعمال می‌شوند. اعمال این سیاست‌ها به‌شدت بر الگوی تجارت جهانی محصولات کشاورزی و قیمت‌های

جهانی این محصولات اثر گذاشته و موجب انحراف شدید قیمتی می‌شود. امروزه علی‌رغم محدودیت‌های ایجاد شده توسط سازمان جهانی تجارت (WTO) هنوز کشورهای توسعه‌یافته با اعمال سیاست‌های پیچیده از تولید داخلی حمایت می‌کنند. سیاست‌های حمایتی از تولید داخلی توسط این کشورها در قالب قوانین و مقررات WTO شکل می‌گیرد و بخش عظیمی از یارانه‌های پرداختی این کشورها که سابقاً تحت عنوان یارانه‌های صادراتی به مصرف می‌رسیده، معطوف به حمایت از بازارهای داخلی شده است. یارانه‌های فوق در قالب اجرای برنامه‌های متنوع و در جهت ارتقای کیفیت محصول، انتقال فناوری، افزایش راندمان تولید و کاهش هزینه‌ها به مصرف می‌رسند.

برای تعیین اندازه حمایت از بخش کشاورزی از شاخص‌های مختلفی می‌توان استفاده کرد. این شاخص‌ها می‌توانند برای هر یک از محصولات تولیدی به‌طور مجزا یا برای کار بخش کشاورزی محاسبه شوند. یکی از این شاخص‌ها، میزان پرداخت‌های انتقالی به تولیدکنندگان محصول و ضریب حمایت اسمی از آنهاست. بر همین اساس، جدول ۹، درصد پرداخت‌های انتقالی به تولیدکنندگان و ضریب حمایت اسمی از تولیدکنندگان برنج در کشورهای OECD را طی سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۰۰ نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود میانگین شاخص ضریب حمایت اسمی تولیدکننده (PRODUCER NPC (NPCP)) که نرخ اسمی حمایت از تولیدکنندگان را نشان می‌دهد و با نسبت متوسط قیمت دریافتی تولیدکنندگان (در سطح مزرعه) به قیمت مرزی (اندازه‌گیری شده در سر مزرعه) محاسبه می‌شود در دوره مذکور برای برنج در کشورهای عضو OECD حدود ۳۰۴ درصد بوده و نشان می‌دهد که قیمت دریافتی برنج‌کاران این کشورها ۳ برابر قیمت سر مرز است که خود بیانگر نقش و اهمیت سیاست‌های حمایتی برنج در این کشورها است. به‌طور کلی علی‌رغم کاهش پرداخت‌های انتقالی به تولیدکنندگان برنج و کاهش ضریب حمایت اسمی از آنها طی سال‌های اخیر، همچنان سیاست‌های حمایتی کشورهای عضو OECD برای محصول برنج قابل توجه بوده و برنج‌کاران از حمایت مؤثر و مناسبی برخوردارند.^۱

جدول ۱۰. درصد پرداخت‌های انتقالی به تولیدکنندگان و ضریب حمایت اسمی

از تولیدکنندگان برنج در کشورهای OECD طی سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۰۰

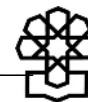
سال	۲۰۰۹-۲۰۰۷	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹
میزان پرداخت‌های انتقالی (میلیون دلار)	۱۶۹۲۵	۲۶۸۰۸	۲۲۹۱۷	۲۰۵۵۵	۲۲۰۷۹	۲۳۰۷۳	۲۱۸۴۴	۱۸۵۱۸	۱۷۷۷۹	۱۶۴۷۲	۱۶۵۲۳
درصد پرداخت‌های انتقالی	۵۶	۸۱	۸۰	۷۷	۷۵	۷۲	۷۲	۶۷	۶۲	۵۲	۵۳
ضریب حمایت اسمی تولیدکننده	۲/۲۴	۵/۳۳	۴/۹۶	۴/۲۹	۴/۰۳	۳/۵۴	۳/۴۲	۲/۹	۲/۵۷	۲/۰۵	۲/۰۹

مأخذ: سایت OECD.

در ادامه بررسی سیاست‌های حمایتی برنج در جهان، در جدول ۱۱، ابزارهای مستقیم و غیرمستقیم حمایتی به تفکیک کشورهای مختلف تولیدکننده برنج آورده شده‌اند. ملاحظه می‌شود که در بین ابزارهای مستقیم حمایتی، حمایت‌های قیمتی و تعرفه واردات (ارزشی و سهمیه‌ای) غالب‌ترین وجه سیاست حمایتی در اکثر کشورهای جهان بوده و در بین ابزارهای غیرمستقیم حمایتی، یارانه‌های اعتباری، وجه غالب حمایت‌ها را به خود اختصاص می‌دهند.

جدول ۱۱. خلاصه سیاست‌های حمایتی برخی از کشورها در زمینه تولید و تجارت برنج

نام کشور	خلاصه سیاست‌های حمایتی
چین	تعیین قیمت تضمینی برای برنج، اگر قیمت‌ها پایین‌تر از این قیمت قرار گیرد، دولت، برنج را از کشاورزان می‌خرد و انبار می‌کند که ممکن است در مزایده فروخته شود
	پرداخت یارانه بذر
	استفاده از تعرفه سهمیه‌ای برای واردات (۵۰ درصد) از طریق شرکت‌های بازرگانی دولتی
هندوستان	حمایت قیمتی بازار برای برنج قهوه‌ای
	وضع عوارض وارداتی به میزان ۷۰-۸۰ درصد به منظور پایین نگاه داشتن سطح واردات توسط دولت هند، از ماه آوریل سال ۲۰۰۰ میلادی
اندونزی	خرید برنج به قیمت تضمینی
	خرید مازاد تولید به شکل کاملاً انحصاری توسط دولت به منظور تثبیت قیمت
	پرداخت یارانه بذر و کود
تایلند	وضع مقررات کیفیت غذا که منجر به محدودیت واردات شده است
	سیاست مداخله‌ای دولت از طریق اجرای یک برنامه رهنی برای کشاورزان؛ کشاورزان با به رهن گذاشتن محصولشان وام دریافت می‌کنند. نرخ وام، ۳ درصد بوده و بازپرداخت آن ۴ ماه پس از برداشت است. دولت مسئول وام‌های بازپرداخت نشده است؛ همچنین اجاره ماهیانه انبار نیز به کشاورزان پرداخت می‌شود. قیمت‌های مداخله‌ای بر پایه میانگین ۳ سال قیمت‌های بازار تعیین می‌شوند
	خرید برنج توسط کارخانه‌های شالیکوبی به قیمتی که کمتر از نصف کل قیمت به رهن گذاشته شده آن نباشد
	پرداخت هزینه‌های انبارداری و کنترل کیفی به کارخانه‌های شالیکوبی پس از ۹۰ روز توسط دولت
ترکیه	وضع تعرفه سهمیه‌ای بر واردات برنج از سال ۲۰۰۳
پاکستان	حمایت قیمتی بازار برای شلتوک برنج
	وضع ۱۰ درصد عوارض وارداتی و ۱۵ درصد مالیات فروش بر واردات برنج
ژاپن	پرداخت به کشاورزان در جهت انتقال کاربرد زمین از تولید برنج به سمت تولید گندم و سویا؛ دولت سالیانه میزان مصرف داخلی برنج را پیش‌بینی کرده و زمین مورد نیاز برای تولید را تخمین می‌زند. تولیدکنندگانی که زمین خود را با کاهش‌ها مطابقت دهند، واجد شرایط دریافت یارانه هستند.
	وضع مقررات بر حشره‌کش‌ها و باقیمانده سموم در برنج
	کاربرد سهمیه تعرفه‌ای برای برنج
کره جنوبی	پرداخت سالیانه ثابت به شالیکاران به منظور حفظ کشت
	تعیین قیمت هدف؛ اگر قیمت، زیر قیمت هدف قرار گیرد، دولت به کشاورزان ۸۵ درصد تفاوت قیمت هدف و قیمت بازار را پرداخت می‌کند. قیمت هدف هر سه سال تجدیدنظر می‌شود
ویتنام	اعمال سهمیه وارداتی بر واردات برنج با نرخ تعرفه ۵ درصد. حرکت به سمت تعرفه سهمیه‌ای مدنظر است
	برقراری قیمت حداقل خرید برای شلتوک توسط دولت

نام کشور	خلاصه سیاست‌های حمایتی
	توزیع بذر گواهی شده به قیمت‌های یارانه‌ای به کشاورزان توسط مؤسسات دولتی برنج به منظور تولید تجاری
	صادرات برنج تقریباً به طور ۱۰۰ درصد توسط شرکت‌های دولتی
	وضع مالیات بر ارزش‌افزوده صادرات به میزان ۵ درصد
	استفاده از صندوق توسط تجارت ویتنامی‌ها به منظور کمک به انجام فعالیت‌های تجاری
	پرداخت یارانه‌های اعتباری به شرکت‌های صادرکننده برنج و پرداخت جوایز تشویقی صادرات
آرژانتین	وضع مالیات بر صادرات شلتوک بذری
کانادا	سطح تعرفه تثبیت شده برای واردات برنج سفید ۰/۷ درصد است
مصر	وضع تعرفه بر واردات برنج به میزان ۵ درصد

Source: cotton economic research institute, 2007.

همچنین در جدول ۱۲ با توجه به اهمیت سیاست حمایتی اعمال تعرفه واردات، نرخ تعرفه در برخی از کشورهای مهم تولید و صادرکننده برنج آورده شده است. مشاهده می‌شود کشور ژاپن حمایت تعرفه‌ای شدیدی را درخصوص برنج اعمال می‌کند.

جدول ۱۲. تعرفه واردات برنج در برخی از کشورها

خرده برنج	برنج نیمه‌سفید یا کاملاً سفید شده		برنج قهوه‌ای	شلتوک		کشور
	سایر	باسماتی		سایر	بذری	
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۰	پاکستان
۱۰	۶۵		۶۵	۶۵	۶۵	چین*
۴۵	۴۵		۳۶	۳۴	۱۰	ترکیه**
۸۰	۷۰	۷۰	۸۰	۸۰	۸۰	هند
۵۰۰	۵۰۰		۵۰۰	۵۰۰		ژاپن

مأخذ: اداره گمرک کشورهای مورد بررسی.

* اجرای نرخ‌های تعرفه مذکور از سال ۲۰۰۴ یعنی سال عضویت چین در WTO بوده که تعرفه تثبیت شده در تاریخ عضویت برای شلتوک، برنج قهوه‌ای و برنج سفید معادل ۷۴ درصد و تعرفه تثبیت شده نهایی برابر با ۶۵ درصد است.
 ** در ترکیه، تعرفه واردات شلتوک بذری از کشورهای عضو اتحادیه اروپا و کشورهای عضو سازمان تجارت آزاد اروپا (EFTA) معادل ۱۰ درصد و از سایر کشورها معادل ۱۲ درصد بوده و درخصوص شلتوک غیربذری، برنج قهوه‌ای، برنج سفید و خرده برنج، تعرفه واردات از کشورهای مذکور و سایر کشورها یکسان و معادل ارقام درج شده در جدول فوق است.

سیاست‌های تجاری برنج در ایران

در زمینه سیاست‌های تجاری، دولت طی سال‌های گذشته با برقراری تعرفه ارزشی برای واردات برنج، از تولید برنج داخلی تا حدی حمایت کرده و این نوع حمایت در سال ۱۳۹۰ دوباره افزایش یافته است (و به ۹۰ درصد رسیده است) این در صورتی است که تعرفه سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹، ۴۵ درصد بوده است در هر حال یک نوع عدم ثبات و تغییرات مداوم در نرخ تعرفه برنج ملاحظه

می‌شود که ناشی از عدم تدبیر سیاست مشخص و مداوم در تعرفه‌گذاری این محصول است. (جدول ۱۳) بنابراین روند سیاستگذاری در زمینه تعیین نرخ تعرفه برنج طی این سال‌ها توأم با کاستی‌هایی بوده که با در نظر گرفتن ظرفیت‌های بالقوه کشور در تولید این محصول تا مرز خودکفایی می‌توان با اعمال اصلاحاتی در سیاستگذاری تعیین تعرفه، مانع واردات بی‌رویه محصول در جهت حمایت از تولید داخلی شد.

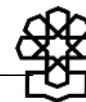
جدول ۱۳. تعرفه واردات برنج طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۰ (درصد)

سال	۱۰۰۶۱۰۰۰ (شلتوک)	۱۰۰۶۲۰۰۰ (برنج قهوه‌ای)	۱۰۰۶۳۰۰۰ (برنج نیمه‌سفید یا کاملاً سفید شده)	۱۰۰۶۴۰۰۰ (خرده برنج)	۱۰۰۶۳۰۹۰ (واردات غیردولتی)	۱۰۰۶۳۰۱۰ (واردات دولتی)
۱۳۸۰	۱۲					
۱۳۸۱	۳					
۱۳۸۲	۵۰					
۱۳۸۳					۱۰۰	۴
۱۳۸۴					۱۵۰	۴
۱۳۸۵	۱۵۰					
۱۳۸۶	۱۵۰					
۱۳۸۷	-					
۱۳۸۸	۴۵					
۱۳۸۹	۴۵					
۱۳۹۰	۹۰					

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

بررسی آمار بیمه برنج طی سال‌های گذشته

همان‌طور که جدول ۱۴ نشان می‌دهد افزایش ۲۲ درصدی سطح زیرکشت برنج از سال زراعی ۱۳۶۶-۱۳۶۷ تا ۱۳۹۰-۱۳۹۱ وجود داشته است و میزان سطح زیرکشت بیمه شده این محصول دارای افزایش ۹۹ درصدی طی این سال‌ها است. اما هنوز بیمه در سال زراعی ۱۳۹۰-۱۳۹۱ تنها ۲۶ درصد از کل اراضی برنج‌کاری را تحت پوشش قرار داده و کل حق بیمه دریافتی در این سال برای ۱۹۷۷۰۲ میلیون هکتار بوده است و نسبت خسارت وارده به سطح بیمه شده ۱/۶۴ در این سال زراعی است.

جدول ۱۴. آمار بیمه برنج طی سال‌های گذشته

سال زراعی	سطح زیرکشت (هزار هکتار)	سطح بیمه شده (هکتار)	کل حق بیمه دریافتی (میلیون هکتار)	سطح خسارت (هکتار)	کل غرامت پرداختی (میلیون ریال)	نسبت خسارت
۱۳۶۷-۱۳۶۶	۴۶۷	۱,۲۱۳	۱	۳۰	۰/۶۰	۰/۶
۱۳۶۸-۱۳۶۷	۵۱۹	۸,۰۶۴	۱۱	۲	۰/۰۴	۰
۱۳۶۹-۱۳۶۸	۵۲۴	۸,۴۲	۱۱۵	۷۲	۵	۰/۰۴
۱۳۷۰-۱۳۶۹	۵۷۳	۴۳,۶۱۰	۴۱	۳۷۲	۴۱	۱
۱۳۷۱-۱۳۷۰	۵۹۷	۴۸,۴۵۳	۱۰۶	۷,۷۰۱	۳۶۰	۳/۴
۱۳۷۲-۱۳۷۱	۵۸۸	۳۶,۵۰۴	۱۴۴	۲,۰۷۳	۱۹۷	۱/۳۷
۱۳۷۳-۱۳۷۲	۵۶۳	۷۲,۵۸۳	۲۷۰	۴,۳۵۹	۴۵۴	۱/۶۸
۱۳۷۴-۱۳۷۳	۵۶۶	۷۹,۷۵۸	۳۲۴	۳۰۷	۳۴	۰/۱
۱۳۷۵-۱۳۷۴	۶۰۰	۸۲,۹۹۵	۳۶۷	۱,۹۵۸	۴۷۰	۱/۲۸
۱۳۷۶-۱۳۷۵	۵۶۳	۶۸,۳۷۰	۹۹۹	۳,۱۷۰	۱,۱۳۳	۱/۱۳
۱۳۷۷-۱۳۷۶	۶۱۵	۹۱,۴۳۵	۱,۴۷۰	۹۱,۴۳۵	۱,۷۵۹	۱/۲
۱۳۷۸-۱۳۷۷	۵۸۷	۱۰۳,۰۸۷	۲,۸۳۵	۴,۳۳۵	۲,۵۳۴	۰/۸۹
۱۳۷۹-۱۳۷۸	۵۳۴	۹۲,۷۳۴	۲,۰۱۶	۴,۵۰۳	۱,۳۲۶	۰/۶۶
۱۳۸۰-۱۳۷۹	۵۱۵	۵۸,۲۸۵	۲,۰۷۴	۴,۶۵۲	۶,۷۳۰	۳/۲۴
۱۳۸۱-۱۳۸۰	۶۱۱	۱۵۳,۰۰۰	۸,۴۶۵	۳۶,۱۵۶	۳۴,۰۵۴	۴/۰۲
۱۳۸۲-۱۳۸۱	۶۱۵	۱۴۱,۹۷۲	۱۸,۳۱۳	۷۱,۱۱۴	۹۰,۵۳۳	۴/۹۴
۱۳۸۳-۱۳۸۲	۶۱۱	۲۵۰,۷۶۷	۳۱,۸۰۸	۷۸,۰۹۲	۱۳,۶۲۶	۰/۴۳
۱۳۸۴-۱۳۸۳	۶۲۸	۲۰۶,۵۳۹	۲۷,۳۲۵	۸۲,۶۱۱	۲۳۲,۰۳۳	۸/۴۹
۱۳۸۵-۱۳۸۴	۶۳۱	۱۹۹,۴۱۸	۷۸,۶۲۷	۱۲۰,۳۴۰	۲۸۷,۸۴۱	۳/۶۶
۱۳۸۶-۱۳۸۵	۶۱۶	۱۵۱,۳۵۶	۸۸,۳۹۸	۴۲,۹۷۰	۷۷,۹۵۶	۰/۸۸
۱۳۸۷-۱۳۸۶	۵۲۷	۱۴۳,۹۱۷	۱۰۸,۸۳۴	۵۳,۸۸۱	۱۲۴,۳۱۲	۱/۱۴
۱۳۸۸-۱۳۸۷	۵۳۶	۱۶۹,۶۰۷	۱۲۵,۲۲۴	۷۵,۰۸۱	۲۳۶,۸۵۲	۱/۸۹
۱۳۸۹-۱۳۸۸	۵۳۶	۱۶۰,۶۹۱	۱۶۶,۶۰۱	۱۱۸,۲۸۴	۱۴۷,۲۷۰	۰/۸۸
۱۳۹۰-۱۳۸۹	۵۳۶	۱۳۳,۹۵۳	۱۴۴,۳۳۵	۶۳,۸۴۳	۲۹۵,۲۷۰	۲/۲
۱۳۹۱-۱۳۹۰	۵۷۴	۱۵۳,۶۳۶	۱۹۷,۷۰۲	۹۶,۶۶۶	۳۲۳,۷۲۱	۱/۶۴

مأخذ: صندوق بیمه محصولات کشاورزی، ۱۳۹۲.

چالش‌ها و مشکلات تولید، توزیع و مصرف برنج در ایران

چالش‌های مربوط به محصول برنج را می‌توان به سه دسته تولید، توزیع و مصرف تقسیم نمود.

۱. تولید

- مشخص نبودن سیاست خودکفایی دولت در زمینه برنج: همان‌طوری که بررسی شد، با وجود تأکید فراوان بر خودکفایی سیاست‌های دولت دارای جهت‌گیری درستی نبوده و تولید ارقام پرمحصول از رشد چندانی برخوردار نشده است. علت این امر وجود مشکلات فراوان ساختاری در

تولید است. سیاست خودکفایی با افزایش تولید یا کاهش مصرف دست‌یافتنی می‌شود و همان‌گونه که اشاره شد دولت در این زمینه موفقیت چندانی نداشته است.

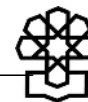
• **هزینه بالای تولید:** هزینه بالای تولید، مهمترین چالش تولید برنج در ایران است و همین امر موجب شده است که کشور در تولید این محصول دارای مزیت نسبی نباشد. بررسی‌ها نشان می‌دهند که تنها ارقام پرمحصول در نقطه سر به سر مزیت نسبی قرار داشته‌اند و سیاستگذاری دقیق دولت می‌تواند موجب خلق مزیت در این نوع ارقام شود. علت این امر نیز به بالا بودن عملکرد در هکتار ارقام پرمحصول برمی‌گردد.

• **بالا بودن میزان ضایعات:** یکی دیگر از چالش‌های بازار برنج بالا بودن میزان ضایعات در این بازار است. دست‌اندرکاران این بخش معتقدند که میزان ضایعات برنج در دامنه ۱۵-۴۰ درصد کل تولید بوده که بخش اعظمی از آن به مرحله شالی‌کوبی مربوط می‌شود.

• **عدم توسعه صنایع جانبی:** علی‌رغم این‌که شمال کشور یکی از مناطق عمده کشاورزی و زراعت برنج محسوب می‌شود ولی به دلیل فقدان صنایع جانبی کافی در استان‌های شمالی، زراعت برنج پویایی لازم را ندارد. صنایع جانبی مرتبط با زراعت برنج در شمال کشور توسعه نیافته‌اند. کارخانه‌های شالی‌کوبی فرسوده بوده و باعث کاهش کیفیت فیزیکی دانه برنج می‌شوند. همچنین صنایع جانبی نظیر کارخانه‌های تولید ماشین‌آلات کشاورزی به‌ویژه ماشین‌های مربوط به کاشت، داشت و برداشت برنج وجود ندارند و به دلیل عدم سرمایه‌گذاری در این بخش نمی‌توان از امکانات بالقوه موجود در بخش کشاورزی برای رشد صنایع جانبی محصولات کشاورزی استفاده کرد. بنابراین لازم است صنایع جانبی مرتبط با زراعت برنج در کشور به‌ویژه استان‌های شمال کشور ایجاد شوند.

• **تسریع عملیات تسطیح اراضی شالیزار:** تسطیح اراضی شالیزاری، یکی از برنامه‌های ضروری در شمال کشور محسوب می‌شود که توسط دولت تصویب شده است، اما به سرعت بیشتری نیاز دارد و ضروری است کشاورزان را در برنامه‌ریزی و طراحی مشارکت داده تا نتیجه بهتری عاید شود. به نظر می‌رسد دولت باید بودجه بیشتری برای این امر در نظر بگیرد تا در دوره مشخصی تمامی اراضی شالیزاری تسطیح شده از جاده و کانال آبیاری مناسب برخوردار شوند. در ضمن ایجاد سیستم زهکشی پیوسته در هر منطقه ضروری است.

• **کوچک بودن قطعات زمین زیرکشت:** کوچک بودن قطعات شالی، هزینه تولید را به شدت افزایش می‌دهد و اجرای مکانیزاسیون نیز در این قطعات دارای صرفه اقتصادی نیست. بررسی‌ها نشان می‌دهند که متوسط زمین‌های شالی کمتر از هکتار می‌شود.

- **قدیمی و سنتی بودن واحدهای شالی کوبی:** به دلیل فرسوده بودن واحدهای شالی کوبی، ضریب تبدیل شالی به برنج در ایران کمتر از دنیا و کشورهای عمده تولیدکننده است (۵۵ درصد در مقایسه با ۷۰ درصد). در نتیجه بخش زیادی از برنج به صورت خرده برنج، دانه مرغ و آرد برنج در می آید. علاوه بر آن، عدم نظارت جدی و مؤثر فنی بر عملکرد کارخانه‌های شالی کوبی، کمبود کارشناس متخصص در دستگاه‌های اجرایی مرتبط با صنعت شالی کوبی، عدم اجرای استانداردهای تدوین شده در مورد فرآوری و سایر مراحل آن از دیگر چالش‌های این صنعت به حساب می آید.
- **عدم سرمایه‌گذاری در تحقیقات روی ارقام بومی:** با وجود شعار خودکفایی ولی هنوز رقم بومی که سازگار با ذائقه مردم ایران باشد توسط وزارت جهاد کشاورزی معرفی نشده است. تحقیق و توسعه و بودجه‌های اختصاص یافته به این امر (بذرهای اصلاح شده) یکی از ابزارهای مؤثر در این زمینه است. نکته حائز اهمیت آن است که حتی در موافقتنامه کشاورزی سازمان تجارت جهانی نیز این امر گنجانده شده و به رغم تأکید این موافقتنامه بر کاهش حمایت‌های داخلی از بخش کشاورزی و دوری از سیاست‌های مداخله‌ای حمایت از طریق تحقیق و توسعه از کاهش معاف شده‌اند.

۲. توزیع

- **تصدیگری دولت در بازار برنج:** تصدیگری دولت در بازار برنج یکی دیگر از چالش‌های بازار برنج است. با توجه به اینکه با عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت، امکان فعالیت بخش دولتی در تجارت خارجی محدود خواهد شد لازم است که از هم‌اکنون زمینه برای حضور بخش خصوصی در این بازار فراهم شود.
- **اطلاعات تنظیم بازار:** یکی از نقاط ضعف اساسی بازار برنج، اطلاعات تنظیم بازار آن است. تا زمانی که شبکه دقیقی از مؤلفه‌های بازار شکل نگیرد دولت نمی‌تواند در تنظیم آن با موفقیت عمل کند. عدم برآورد دقیق میزان تولید، همواره دولت را در تعیین میزان دقیق واردات با مشکل مواجه ساخته است. متأسفانه دولت تاکنون علی‌رغم مداخلات فراوان در بازار برای این مهم چاره‌ای نیاندیشیده است و اغلب مبادلات بازار، چه از بُعد نرم‌افزاری و چه از بُعد سخت‌افزاری در فضایی سنتی صورت می‌گیرند. واضح است که با توجه به رشد و توسعه بازار مصرف و تولید این محصول، روش‌های سنتی دیگر پاسخگوی نیازهای بازارهای جدید و گسترده نیستند.

۳. مصرف

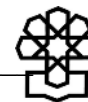
- **فقدان بسته‌بندی‌های نوین در برنج:** یکی از زمینه‌های پویا و دینامیک، بسته‌بندی مواد غذایی در بازار رقابت و تجارت است، مشخص کردن چهره کالا، رساندن پیام تولیدکننده به خریدار، مشخص کردن نوع محصول، محافظت و غیره از نقش‌های بسته‌بندی است. بررسی‌ها نشان می‌دهند که در

کشور ۴۲ واحد فعال بسته‌بندی برنج با ظرفیت اسمی ۳۶۷۴۴ تن وجود دارند. با توجه به حجم بالای تولید، این میزان ظرفیت بسته‌بندی بسیار اندک است. استانداردهای محصول در واحدهای تولیدکننده و حتی بسته‌بندی‌کننده برنج علی‌رغم قدمت تدوین آنها اجرا نشده‌اند.

جمع‌بندی و پیشنهادات

در تولید محصول برنج، مشکلات زیادی وجود دارد که بخشی از آنها مربوط به ساختار تولید و مراحل مختلف تولید و بخش دیگر مربوط به مراحل پس از تولید تا تبدیل شدن آن به برنج سفید می‌باشد. کوچک بودن قطعات زمین‌های زیرکشت، هزینه بالای تولید، عدم مزیت نسبی در تولید برنج، ضایعات زیاد کارخانه‌های شالی‌کوبی و عدم استفاده مناسب از محصولات جانبی از این گونه موارد به شمار می‌روند. از سوی دیگر مصرف برنج در کشور نیز دارای مشکلاتی است که از مهمترین آنها می‌توان به اختصاص یارانه به مصرف به‌جای تولید، الگوی نامناسب مصرف و مجزا بودن بازار برنج داخلی و وارداتی از لحاظ کیفیت و قیمت اشاره کرد. همچنین تجارت برنج نیز به دلیل شرایط موجود در بخش بازرگانی کشور دارای مشکلاتی است که از مهمترین آنها می‌توان به انحصاری و دولتی بودن واردات، عدم هماهنگی‌های لازم بین نهادها و ارگان‌های مربوطه، واردات بیش از اندازه، اخلاف در نرخ ارز و نبود سیستم تعرفه‌ای مناسب اشاره داشت. سیاست‌های تعرفه‌ای کنونی در مورد برنج در کوتاه‌مدت باعث ضرر کشاورزان و کاهش درآمد آنان است و در میان‌مدت با تغییر ذائقه به تغییر الگوی مصرف و در بلندمدت الگوی کشت را متأثر کرده و تولید محصول استراتژیکی مانند برنج را به مخاطره خواهد انداخت و تولیدکنندگان سنتی داخلی را با حاشیه سود پایین در مقابل دنیای مکانیزه کشاورزی در بازار جهانی قرار خواهد داد مشکلات و اخلاف‌های فوق‌الذکر آثار فراوانی را بر تولید، مصرف و واردات برنج داشته‌اند.^۱ به‌طوری که در حال حاضر یکی از مهمترین نقاط ضعف اساسی بازار برنج اطلاعات تنظیم بازار آن است. تا زمانی که شبکه دقیقی از مؤلفه‌های بازار شکل نگیرد، دولت نمی‌تواند در تنظیم بازار آن با موفقیت عمل کند. عدم برآورد دقیق میزان تولید همواره دولت را در تعیین میزان دقیق واردات با مشکل مواجه ساخته است. متأسفانه دولت تاکنون علی‌رغم مداخلات فراوان در بازار برای این مهم چاره‌ای نیاندیشیده است و اغلب مبادلات بازار، چه از بُعد نرم‌افزاری و چه از بُعد سخت‌افزاری در فضایی سنتی صورت می‌گیرند. واضح است که با توجه به رشد و توسعه بازار مصرف و تولید این محصول، روش‌های سنتی، دیگر پاسخگوی نیازهای بازارهای جدید و گسترده نیستند.

۱. کیومرث نوری.

علاوه بر چالش‌های ذکر شده تنگناها و مشکلاتی به شرح زیر برای تولید و عرضه تولید این محصول وجود دارد:

- در ایران کاشت و داشت و برداشت برنج به صورت سنتی اداره می‌شود. متأسفانه بهره‌برداران این بخش دارای تحصیلات لازم نیستند، در حالی که در حال حاضر در کشور ما ۳۰ هزار فارغ‌التحصیل دانشگاهی بیکار در بخش کشاورزی وجود دارند،
 - عدم رعایت الگوی کشت و مزیت مناطق مختلف کشور (در کاشت برنج)،
 - عدم حرکت دست‌اندرکاران این بخش براساس برنامه،
 - واردات بی‌رویه و نبود نظارت دقیق و کافی بر واردات و تنظیم بازار برنج،
 - زمان‌بندی نادرست در واردات، در برخی از سال‌ها دیده شده که واردات برنج در فصل برداشت برنج قوت می‌گیرد و برنج‌کاران را با مشکلات بیشتری مواجه می‌سازد،
 - فقدان سیاست درست حمایتی از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان و همچنین حاکمیت سیستم دلالی یکی دیگر از معضلات این بخش است،
 - کمبود انبار ذخیره برنج و فقدان تکنیک و دانش ذخیره‌سازی، سبب می‌شود که اگر تولید محصول برنج با افزایش یا کاهش روبرو شود، کشور با مشکلات مواجه شود،
 - یکی دیگر از مشکلات در بخش تولید برنج، هزینه تمام شده بالای آن است. با حذف تدریجی شیوه‌های سنتی و هزینه‌بر غیراقتصادی در برنج‌کاری و جایگزین کردن روش‌های نوین به‌جای آنها می‌توان هزینه تمام شده برای یک واحد برنج تولیدی را کاهش داد،
 - کارآفرینی در هر بخش، توسط نخبگان آن بخش انجام می‌گیرد. یکی از مشکلات اساسی این بخش آن است که کشاورزان و دست‌اندرکاران تولید ما از دانش کافی برخوردار نیستند. از این رو هزینه‌های تولید برنج زیاد، کیفیت آن پایین و از نظر کارآفرینی بسیار ضعیف است.^۱
- بنابراین وزارت جهاد کشاورزی به عنوان مهمترین نهاد سیاستگذار در این زمینه همراه سایر متولیان امر وظیفه دارد، ضمن برنامه‌ریزی مناسب و اتخاذ سیاست‌های راهبردی، از تولیدکنندگان محصول برنج حمایت‌های لازم را به عمل آورد و برای نظارت دقیق و کافی بر واردات این محصول، تمهیدات لازم را بیاندیشد. در انتها برای بهبود وضعیت و ساماندهی تولید و تجارت محصول برنج، پیشنهادهایی نیز بدین شرح ارائه می‌شوند:
- برای افزایش تولید برنج باید در واحد سطح برنامه‌ریزی کرد. بیش از چهارپنجم افزایش تولید برنج در سطح جهانی در واحد سطح رخ داده است. اگر قرار است که در واحد سطح افزایش

تولید داشته باشیم، کشاورزان باید دانش مناسب و به‌روز داشته باشند. با اتکا به کشاورزان سنتی در ایران نمی‌توان توقع داشت که تحول جدی و اساسی در افزایش تولید برنج ایجاد شود. به همین دلیل در مقایسه با سایر کشورها سالیانه سرمایه‌های زیادی را از دست می‌دهیم.

- وجود ۳۰ هزار فارغ‌التحصیل بیکار کشاورزی که علاقه‌مند به تشکیل و راه‌اندازی تشکلهای خدماتی کشاورزی‌اند، فرصت بسیار مناسبی است تا از این سرمایه بتوان برای افزایش تولید استفاده کرد. مشارکت فارغ‌التحصیلان کشاورزی برای تولید بهتر، ارزان‌تر و با کیفیت لازم است. در کشور ما برخلاف کشورهای توسعه‌یافته یا حتی در حال توسعه، فارغ‌التحصیلان کشاورزی رغبتی به بازگشت به روستا و عرصه تولید را ندارند و بیشتر در شهرها به کارهای غیرمرتبط با رشته تحصیلی‌شان مشغول به کار می‌شوند. با برنامه‌ریزی اصولی اگر این موانع برطرف شوند می‌توان به ارتقای جایگاه این بخش در اقتصاد کلان کشور امیدوار بود.

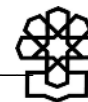
- برای افزایش تولید در واحد سطح، نیاز به برنامه‌ریزی خاص و استفاده از فناوری روز است، متأسفانه از حداکثر پتانسیل این بخش استفاده نمی‌شود. به عنوان مثال با تحقیقات، توانستند ارقام پرمحصول با عملکرد بالا و سازگار با آب و هوای کشور تولید کنند. اگر با برنامه‌ریزی بتوانند ۷۵ درصد از زمین‌های شالیزاری را به کشت ارقام پرمحصول اختصاص دهند مطمئناً ظرف مدت کوتاهی به خودکفایی خواهیم رسید.

- نهاده‌های کشاورزی باید بهنگام و قانونمند توزیع شوند و در اختیار کشاورزان قرار گیرند. اگر نهاده‌های کشاورزی درست توزیع شوند در حقیقت به عنوان فرصت‌های طلایی سبب افزایش تولید برنج می‌شوند. ولی اگر درست و به‌موقع توزیع نشوند، متأسفانه به عنوان چالش فراروی تولید محصول برنج مطرح خواهند شد.

- اصلاح و نوسازی تجهیزات ماشین‌آلات شالی‌کوبی و همچنین آموزش و ارتقای دانش فنی کارکنان واحدهای شالی‌کوبی، نقش مهمی را در جهت کاهش خسارت کمی و کیفی ایفا می‌کند و می‌توان ضایعات برنج را کاهش داد و در جهت افزایش تولید برنج گام برداشت.

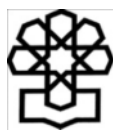
- نظارت دقیق و کافی بر واردات و تنظیم بازار برنج یکی از مهمترین و کلیدی‌ترین چالش‌های

تولید و عرضه این محصول است.

منابع و مأخذ

۱. آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۹۲.
۲. سایت FAO، ۱۳۹۲.
۳. گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۲.
۴. سایت OECD.
۵. صندوق بیمه محصولات کشاورزی ایران، ۱۳۹۲.
۶. انجمن برنج‌کاران ایران، ۱۳۹۲.
۷. اردستانی، مریم و همکاران. بررسی وضعیت اقتصادی و رویکردهای حمایتی برنج در جهان و ایران، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ۱۳۹۱.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۳۷۱۷

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: بررسی تولید و تجارت برنج در ایران

نام دفتر: مطالعات زیربنایی (گروه کشاورزی)

تهیه و تدوین: الهه سلیمانی

ناظران علمی: محسن صمدی، محمدرضا محمدخانی

متقاضی: ایرج ندیمی (نماینده مجلس شورای اسلامی)

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. برنج

۲. تعرفه

۳. تجارت

تاریخ انتشار: ۱۳۹۳/۳/۱۹